

*С.О. Єфремов,
кандидат юридичних наук, доцент
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)*

Склад злочину та співучасть у злочині

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України, “підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом”. Склад злочину у цьому законодавчому визначенні набуває особливого значення юридичної складової підстави кримінальної відповідальності (далі – юридичної підстави відповідальності). Наведене визначення підстави кримінальної відповідальності поширюється на всі випадки вчинення злочину, у тому числі вчинення його у співучасті.

У вказаному значенні склад злочину є нічим іншим, як законодавчою моделлю злочину певного виду, а з іншого боку – різновидом юридичної конструкції як особливого засобу відображення нормативного матеріалу. Вказана конструкція становить складну проблему у її теоретичній інтерпретації та практичному застосуванні. Не в останню чергу це пояснюється відсутністю законодавчого її описання. Якщо виходити із того особливого значення, яке надається у ч. 1 ст. 2 КК складу злочину, виправданим було б сформулювати у законі хоча б його загальне визначення.

Проблема складу злочину ще більш гостро постає стосовно випадків вчинення злочину у співучасті. Тут виникає низка запитань: чи тотожна структура складу участі у злочині структурі складу злочину, що вчиняється одноосібно; які ознаки колективного вчинення злочину можуть включатися у дану структуру і які із них мають визнаватися тут обов’язковими; яке змістове наповнення даних ознак тощо. Переважна більшість даних питань не знаходить вирішення у теорії кримінального права.

Загалом при встановленні специфіки юридичної підстави відповідальності співучасника злочину належить враховувати наступне. Співучасть не породжує якоїсь особливої підстави кримінальної відповідальності співучасника, відмінної від тієї, на якій ґрунтується відповідальність особи, котра вчинила злочин одноосібно. Вона, зокрема, не заперечує один із основоположних принципів кримінального права – принцип особистої відповідальності. Суб’єктом такої відповідальності є окрема особа – співучасник злочину.

Діяння, за вчинення якого несе відповідальність співучасник, становить у кримінально-правовому сенсі окремий різновид злочину. При цьому останній у психологічному плані є проявом індивідуальної поведінки особи, котра, хоча і поєднується із поведінкою інших осіб у межах спільного вчинення злочину, проте залишається при цьому своєрідною формою реалізації особою власних потреб та інтересів. Вчинюваний співучасником злочин як прояв вольової поведінки становить завершене діяння – “повноцінний вчинок”. Він має цілком конкретні суб’єктивні передумови, закладені у потребах, інтересах суб’єкта; його особливість має вираження і в об’єктивній площині і зумовлюється як характером виконуваної співучасником функції, так і зовнішніми умовами їх реалізації.

Специфіка злочину, що його скоює співучасник, полягає у тому, що цей злочин одночасно становить окрему форму участі у злочині, здійснюваному спільно із іншими співучасниками, іншими словами, є часткою того, що визначається законом як співучасть у злочині. Тому юридичну підставу відповідальності співучасника

можна назвати складом участі у спільно вчинюваному злочині або складом злочину, вчинюваного співучасником. Водночас, якщо виходити із законодавчого визначення співучасті у злочині як прояву колективної діяльності, видається некоректним вести мову про склад співучасті у злочині [1, 99]. Неприйнятною також є ідея загального складу злочину, що міститься у спільних діях співучасників[2, 224]. Таке розуміння складу злочину не відповідає його сутності як сукупності встановлених законом ознак, що характеризують діяння окремої особи, а не декількох осіб.

Незважаючи на особливість діяння співучасника як форми участі у злочині, при характеристиці складу злочину, вчинюваного співучасником, важливо, на наш погляд, виходити із потреби одноманітного підходу до визначення структури складу злочину, переліку та назв ознак, що можуть використовуватися у ньому, незалежно від того, який злочин він характеризує – що може бути вчинений одноосібно чи у співучасті. Можливість такого підходу впливає із того, що участь співучасника у злочині становить певний вид злочинного діяння, суб'єктом якого є окрема особа.

Як відомо, своєрідність будь-якого складу злочину, у тому числі і складу злочину співучасника, зумовлює, насамперед, характер об'єктивної сторони*. У самій об'єктивній стороні вирішальну роль у цьому плані відіграє ознака діяння. Діяння, що можуть здійснюватися співучасниками окремого виду, по-різному описуються у законі. Діяння виконавця відображається у відповідній статті Особливої частини і тим самим наділене специфікою окремого виду злочину – крадіжки, вимагання, бандитизму тощо. Діяння ж інших співучасників передбачаються у відповідних частинах ст. 27 Загальної частини КК як можливі форми участі у злочинах, закріплених у статтях Особливої частини. Тут йдеться

про типові прояви діяльності співучасника певного виду, безвідносно до виду злочину, у якому він може брати участь. У такій їх якості зазначені діяння не утворюють собою зовнішній прояв злочину співучасника, оскільки злочин, а точніше, вид злочину у його законодавчому відображенні – це діяння певного виду, наділене певними, нерідко специфічними ознаками, що відрізняють його від інших і лише йому притаманні. Значення ознаки об'єктивної сторони вказані діяння набувають лише у випадку конкретизації виду злочину, у якому бере участь той чи інший співучасник – коли, наприклад, має місце підбурювання до крадіжки, організація вимагання, пособництво бандитизму тощо.

Особливість діяння співучасника як прояву участі у спільному, разом з іншими, вчиненні злочину зумовлює специфічність способу, у який він вчиняє “власний злочин”, а саме, – з використанням при реалізації власних намірів зусиль іншої особи (осіб). При вчиненні злочину у співучасті має місце певна взаємодія між співучасниками, що у межах вчинюваного кожним із них злочину виявляється у використанні зусиль іншої особи (осіб) для реалізації власних намірів. При цьому інший співучасник стає своєрідним знаряддям вчинення особою “власного злочину”.

На таку ознаку особливого способу вчинюваного співучасником діяння у законі побічно вказують слова: “...Особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами злочину вчинила злочин” – у визначенні виконавця (співвиконавця) злочину (ч. 2 ст. 27 КК) та слова “Спільна участь декількох суб'єктів злочину” – у визначенні співучасті у злочині (ст. 26 КК).

Особливість об'єктивної сторони складу участі у злочині відображає також обстановка вчинення співучасником злочину, яку можна охарактеризувати як подію спільного – у співучасті – вчинення декількома особами одного злочину.

Спільність вчинення злочину як ознака співучасті передбачає, за загальним висновком науковців, спрямованість зусиль співучасників, усіх разом та кожного окремо, на

* Більш детально ознаки складу участі у злочині викладено у публікації: *Єфремов Сергій. Склад участі у злочині як юридична підстава відповідальності співучасника злочину // Вісник прокуратури. – 2006. – № 6. – С. 62–69.*

досягнення єдиного злочинного результату. Цей результат є характеристикою не лише реально вчинюваного співучасником діяння, він наявний також у законодавчому його відображенні як типового діяння, тобто у складі злочину співучасника, хоча не завжди в очевидній формі і по-різному.

Даний результат як певний суспільно небезпечний наслідок може бути ознакою складу злочину виконавця (співвиконавця) і лише цього складу, причому якщо такий наслідок загалом передбачений диспозицією статті, якою встановлюється злочинність вчинюваного виконавцем діяння, іншими словами, коли склад злочину виконавця є матеріальним. Для інших співучасників єдиний злочинний результат у вигляді певного суспільно небезпечного наслідку буде становити мету вчинюваних ними злочинів – як ознаку суб'єктивної сторони складу злочину. У випадку спільного вчинення злочину із формальним складом єдиним злочинним результатом належить вважати злочинне діяння, вчинюване виконавцем. Відповідно, у складі злочину співучасника (окрім виконавця) даний результат набуває значення ознаки мети вчинюваного ним злочину, обриси якої мають відповідати ознакам діяння, передбаченого складом злочину виконавця.

Ознакою, що характеризує співучасника як своєрідного спеціального суб'єкта злочину, є роль, якою він за законом наділений як співучасник певного виду. Роль співучасника при вчиненні злочину відображає не лише форма його участі у спільному із іншими вчиненні злочину, але

й особливе його положення у системі відносин, що формуються на ґрунті спільного вчинення злочину, насамперед – стосовно інших співучасників.

Певні особливості має суб'єктивна сторона складу злочину співучасника. За визначенням поняття співучасті, що міститься у ст. 26 КК, участь співучасників у вчиненні злочину можлива лише із умисною формою вини. При цьому умислом співучасника має охоплюватися, окрім іншого, що вчинюване ним діяння є участю у спільно вчинюваному злочині, та значення такої участі для реалізації спільних намірів співучасників.

Вищевказані ознаки є загальними для складу злочину співучасника. Уже їх характеристика показує суттєві відмінності у структурному, а ще більше – у змістовому відношеннях, складів участі у злочині окремих видів співучасників. Їх діяння утворюють по суті різні складі злочинів, при тому що всі вони у реальному житті беруть участь у вчиненні одного і того ж злочину, передбаченого, як правило, однією і тією ж статтею (частиною статті) Особливої частини КК України.

Список літератури:

1. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003.

2. *Гаухман Л.Д.* Кваліфікація преступлений: закон, теорія, практика / Л.Д. Гаухман. – М.: АО “Центр ЮрИнфоР”, 2001.